

Dominik Szczepański¹

Sekretariaty krajowe Unii Wolności jako przykład strategii partii opozycyjnej (1994–1997)

Streszczenie

Celem artykułu było przedstawienie okoliczności powstania i działalności sekretariatów krajowych Unii Wolności (UW). W latach 1994–1997 stanowiły one jedno z zagadnień opozycyjności UW wobec zawiązanej w 1993 r. koalicji Sojuszu Lewicy Demokratycznej (SLD) i Polskiego Stronnictwa Ludowego (PSL), dzięki czemu stały się swoistym gabinetem cieni monitorującym oraz reagującym na bieżącą politykę rządu SLD-PSL.

Sekretariaty krajowe pracowały z różną intensywnością oraz w zróżnicowanym zakresie. Ich aktywność, przynajmniej w początkowej fazie działania, skierowana była wyłącznie do członków i sympatyków partii, natomiast w miarę rozszerzania poruszanych problemów, tworzenia nowych zespołów i sekretariatów zapraszano do pracy w nich przedstawicieli kultury, oświaty, samorządów, związków zawodowych czy stowarzyszeń. Działalność sekretariatów przyczyniła się do ożywienia i zaktywizowania członków partii, zwłaszcza na poziomie lokalnym, m.in. poprzez stworzenie sieci rzeczników regionalnych ściśle współpracujących ze środowiskami eksperckimi, przedstawicielami samorządu terytorialnego, stowarzyszeń i związków zawodowych. Drugim ważnym kryterium związanym z działalnością omawianych struktur było wypracowanie szeregu dokumentów programowych, w tym rezolucji i stanowisk, krytycznie odnoszących się do koalicji SLD-PSL.

Słowa kluczowe: Unia Wolności, sekretariaty krajowe, opozycja, strategia, partie polityczne

¹ Dr Dominik Szczepański, Instytut Nauk o Polityce, Uniwersytet Rzeszowski, al. mjr. W. Kopisto 2a, 35-959 Rzeszów, adres e-mail: dominik1947@tlen.pl

Uwagi wstępne

Temat niniejszych rozważań wymaga wyjaśnienia pojęć w nim zawartych, takich jak sekretariaty krajowe, strategia partii politycznej i partia opozycyjna. Przez określenie „sekretariaty krajowe” należy rozumieć szczebel wykonawczy i operacyjny kierujący pracą Unii Wolności (UW) w sposób bieżący, sytuujący się pomiędzy Prezydium a Klubem Parlamentarnym (KP), odpowiadający merytorycznie i organizacyjnie za ściśle określone dziedziny „z jednej strony odnoszące się do funkcjonowania partii w życiu publicznym kraju, a z drugiej do dziedziny życia wewnątrzpartyjnego” (Nowina-Konopka 1994: 1). Sekretariaty te stanowić miały w przyszłości podstawę do stworzenia gabinetu cieni, zdynamizowania i zaktywizowania działań partii i jej członków, a tym samym poprawy wizerunku UW w społeczeństwie (Romanowski 1994: 3; Krasowski, Śmiłowicz 1994: 3).

Pojęcie strategii partii politycznych związane było z sięganiem przez współczesne partie i ugrupowania po narzędzia i techniki marketingu wyborczego z jednoczesnym wykorzystywaniem określonych instrumentów marketingowych stosowanych w rywalizacji politycznej (Wiszniewski 2000: 74; Szczepański 2015: 201–214). Strategię partii politycznych można zdefiniować zatem jako „zbiór racjonalizowanych decyzji powziętych w oparciu o mniej lub bardziej formalne procedury analityczne, a dotyczących kształtu przyszłych działań partii na rynku politycznym” (Skrzypiński 2002: 129).

Trzecie pojęcie zawarte w tytule niniejszych rozważań należy wiązać z opozycją parlamentarną występującą w demokratycznym państwie prawa. Zgodnie z definicją Eugeniusza Zwierzchowskiego „przez opozycję parlamentarną rozumiemy grupy polityczne lub frakcje parlamentarne, które z jakichkolwiek względów nie uczestnicząc w tworzeniu rządu, odnoszą się krytycznie do jego politycznego programu i działalności oraz kształtują własną alternatywę programową i personalną, by w ramach konstytucyjnie ustalonych reguł przejąć i sprawować rządy” (Zwierzchowski 2000: 11).

Przyjęcie powyższych definicji skłoniło do sformułowania następującej hipotezy badawczej: działalność sekretariatów krajowych przyczyniła się do sukcesu wyborczego UW w 1997 r. i wzmocnienia jej wizerunku jako partii opozycyjnej w odbiorze społecznym. Do weryfikacji hipotezy posłużono się trzema pytaniami badawczymi: 1) w jakich okolicznościach doszło do powstania sekretariatów krajowych? 2) czy i w jaki sposób utworzenie i działalność sekretariatów wpłynęły na poprawę

wizerunku UW w jej odbiorze społecznym? 3) czy i w jakim stopniu sekretariaty krajowe pełniły rzeczywistą rolę „gabinetu cieni”?

Podstawę do zaprezentowania wyników przeprowadzonych analiz stanowiły materiały o charakterze publicystycznym, archiwalnym oraz wewnątrzpartyjne i niepublikowane źródła dotyczące omawianego zagadnienia.

„Opozycyjność Unii”

Zasadniczym celem, który legł u podstaw procesu zjednoczenia Kongresu Liberalno-Demokratycznego (KLD) i Unii Demokratycznej (UD) zakończonym utworzeniem w kwietniu 1994 r. UW, było stworzenie silnej i wyrazistej alternatywy wyborczej względem zawiązanej po wyborach parlamentarnych z 19 września 1993 r. koalicji rządowej SLD i PSL. W środowisku UD/UW sukces SLD-PSL postrzegano wyłącznie przez pryzmat „krytyki minionego czterolecia i głoszenia obietnic wyborczych bez pokrycia” (*Informacja...* 1993: 3). Krytykę tę odbierano jako bezpośredni atak na dorobek rządów Tadeusza Mazowieckiego, Jana Krzysztofa Bieleckiego i Hanny Suchockiej, które, jak oceniono, „przyniosły wiele niezaprzeczalnych osiągnięć dla Polski” (*Unia Demokratyczna...* 1993: 5). Ze stanowiskiem tym wiązała się równocześnie postawa prezentowana przez członków i działaczy UD/UW, którzy promowali w środkach masowego przekazu określony wizerunek swego ugrupowania jako kontynuatora i strażnika „tego, co już zostało zrobione” (Pietrzyk-Zieniewicz, Zieniewicz 1995: 102).

Co ważne, w środowisku liberalno-demokratycznym rozważano dwa warianty porozumienia, które zaproponowali politycy Unii Pracy (UP). Zgodnie z pomysłem Ryszarda Bugaja możliwe było stworzenie koalicji mniejszościowej UD-UP-PSL. Drugi wariant dotyczył utworzenia szerokiej koalicji od UD po SLD. W jej skład miał wejść także Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem (BBWR). Propozycję poszerzenia tej koalicji o BBWR zgłosił Zbigniew Bujak (UD). W samej UD pojawiła się jeszcze inna koncepcja. Część jej polityków zakładała stworzenie koalicji UD-SLD². Świadczyły o tym chociażby słowa Aleksandra Kwaśniewskiego, który w okresie prowadzenia rozmów z PSL przekonywał: „najbliżej nam do Unii. W UD są przecież także towarzysze, którzy byli

² Stanowisko takie prezentowali m.in. Bronisław Geremek, Adam Michnik czy Jacek Kuroń.

w Partii dłużej ode mnie. Oni co prawda wystąpili z PZPR, ale ja ją rozwiązałem. Kto jest więc lepszy? Unia byłaby dobrym partnerem do rządzenia: z jej fachowcami, prestiżem za granicą, przychylnymi mediami. W rządzie UD-SLD Unia gwarantowałaby kontynuację, my bylibyśmy motorem zmian” (Chrościcka 1995: 120–121). Ostatecznie wszystkie warianty ewentualnego porozumienia zostały przez UD odrzucone.

Następnego dnia po wyborach parlamentarnych UD oświadczyła, iż jej politycy nie zamierzają tworzyć koalicji z SLD. Partia ta wykluczyła możliwość współpracy z koalicją gabinetową, stając się tym samym opozycją co do zasad. Był to zabieg taktyczny, gdyż ewentualna współpraca z SLD i PSL oznaczałby izolację UD w parlamencie i tym samym w układzie partii postsolidarnościowych (Jednaka 1995: 120).

W związku z tym UD wypracowała strategię, którą następnie realizowała UW. Strategię nazwano „opozycyjnością Unii”. Przejawiała się ona w krytyce premiera i rządu, a także obawach związanych z niebezpieczeństwem zaprzepaszczenia procesu reform odradzania państwa polskiego i gospodarki zainicjowanych w 1989 r. oraz w zaniepokojeniu stagnacją w procesie przemian (*Uchwała...* 1994: 1). Marazm ten cechował się także: podwyższeniem podatków, destabilizacją systemu finansowego, niewykorzystaniem szansy zmniejszenia deficytu budżetowego, co w rezultacie doprowadziło do jego podwyższenia i narastania długu publicznego, zahamowaniem prywatyzacji kapitałowej, zatrzymaniem reformy administracji państwowej, zwłaszcza prac nad reformą powiatów i regionalizacją, a także pojawiającymi się sygnałami powrotu do starej nomenklatury w postaci ręcznego sterowania gospodarką, co było podyktowane chwiejnością rządu oraz brakiem zainteresowania ze strony koalicji SLD-PSL powstającymi grupami nacisku (*Deklaracja...* 1994: 1).

„Opozycyjność Unii” dochodziła do głosu także w wielu innych aspektach działalności partii. Były to np. dwukrotne zgłoszenie inicjatywy powołania rządu ponadpartyjnego w 1995 i 1996 r. (Szczepeński 2012: 427–439) czy też propozycja stworzenia wielkiego obozu posierpniowego Polski na okoliczność wyborów parlamentarnych 1997 r. z partiami bliskimi programowo UW (Szczepeński 2011: 92–110).

Ważnym argumentem przemawiającym za „opozycyjnością UW” było powołanie w maju 1994 r. sekretariatów krajowych, spełniających rolę nadzoru resortów ówczesnego rządu. Zanim jednak koncepcja ta zostanie szerzej przedstawiona, należy zwrócić uwagę na ważny aspekt dotyczący realizacji tej strategii przez UW jako partię opozycyjną. Mimo iż UW współtworzyli dawni członkowie KLD i UD, to trzeba pamiętać,

że liberałowie z racji przegranej w wyborach parlamentarnych z 1993 r. byli marginalizowani w nowej partii. Oznaczało to, że strategię działania UW tworzyli dawni politycy UD. Sytuacja ta trwała zresztą do rozłamu w partii, w wyniku którego liberałowie opuścili UW i utworzyli w 2001 r. Platformę Obywatelską Rzeczypospolitej Polskiej.

Dyskusje i spory dotyczące powołania sekretariatów krajowych

Strategia powołania sekretariatów krajowych UW została zainicjowana przez Wspólną Komisję Statutową KLD-UD na przełomie stycznia i lutego 1994 r., a więc przed zjednoczeniem obu partii. Komisja w składzie: Piotr Nowina-Konopka (UD), Andrzej Celiński (UD), Ludwik Turko (UD), Paweł Piskorski (KLD) i Jerzy Woźnicki (KLD) uznała, że w przyszłej formule politycznej, jaką miała być UW, potrzebne będzie wzmocnienie aparatu wykonawczego partii. Zaproponowano wówczas stworzenie organu, który w sposób istotny miał się przyczynić do ożywienia działalności partii i odciążyć prace Prezydium i Klubu Parlamentarnego (KP).

Dalsze regulacje dotyczące sekretariatów zostały odłożone do momentu zjednoczenia obu partii, co formalnie nastąpiło 23 kwietnia 1994 r. Dyskusja, która się wówczas zrodziła, miała związek z wyborem sekretarza generalnego oraz dookreśleniem jego nowych kompetencji. Do jego obowiązków miało należeć koordynowanie pracami sekretariatów, a także zapewnienie im pomocy ze strony Biura Krajowego (*Statut...* 1994: 10; *Koncepcja...* 1994: 1–2).

Wraz z zakończeniem obrad Kongresu Zjednoczeniowego przystąpiono do prac nad powołaniem sekretariatów krajowych. Ich zapowiedź pojawiła się w trakcie posiedzenia Prezydium Rady Krajowej UW 17 maja 1994 r. Koncepcję ich powstania przedstawił T. Mazowiecki. W jego ocenie sekretariaty miały monitorować oraz reagować na bieżącą politykę rządu, a także tworzyć specjalne kadry rządowe i eksperckie. Jak dodał, nie był to „natychmiastowy gabinet cieni”, choć taki wariant brano pod uwagę. Nazwa „gabinet cieni”, którą posługiwali się zarówno politycy UW, jak i dziennikarze na określenie sekretariatów krajowych, spotkała się z krytyką lidera UW (*Posiedzenie...* 1994: 1).

Kierownictwo UW zwróciło uwagę na to, aby sekretariatów krajowych nie nazywano gabinetami cieni, gdyż ich głównym zadaniem było wyłącznie dokonywanie ocen resortów koalicji rządowej SLD-PSL oraz przeciwstawienie im własnych propozycji programowych. Odnosząc się

do nazwy, jaką określano ministrów tworzących „minirząd UW”, przywódcy partii zastrzegali, iż nie był to gabinet cieni, gdyż szefowie sekretariatów, a więc sekretarze krajowi niekoniecznie musieli być kandydatami na ministrów (*Komunikat...* 1994: 1).

Kolejną dyskusję przeprowadzono na posiedzeniu Rady Krajowej UW 21 maja 1994 r. Rozpoczęła się ona od przypomnienia przez T. Mazowieckiego zrodzonej w trakcie debaty nad statutem oraz metodami działania partii idei utworzenia sekretariatów, zakładającej wzmocnienie organów wykonawczych UW głównie po to, aby skuteczniej reagować na bieżące wydarzenia w kraju i odciążyć Prezydium UW, którego zadaniem było skupienie się na kwestiach związanych ze strategią partii. Mazowiecki wskazał również na uregulowanie tej kwestii w statucie UW oraz na konieczność wypełnienia zadań zawartych w tym dokumencie. W argumentach przedstawionych przez przewodniczącego UW sprecyzowano dwa główne kierunki działalności sekretarzy krajowych. Pierwszym było przyczynianie się do ożywionej wewnątrzpartyjnej dyskusji programowej, zbieranie materiałów oraz opinii. Drugi natomiast związany był ze wspomnianym już monitorowaniem prac rządu. Po zaprezentowaniu własnego stanowiska dotyczącego powołania sekretariatów krajowych T. Mazowiecki przedstawił propozycje obsady stanowisk sekretarzy (*Rada...* 1994: 22–23).

Pomysł utworzenia sekretariatów krajowych wywołał ostrą dyskusję w Radzie Krajowej UW, głównie wskutek wręczenia delegatom projektu dotyczącego samych sekretariatów i listy kandydatów na sekretarzy tuż przed wejściem na salę obrad. Głównym oponentem takiego zachowania była Grażyna Staniszevska, która oprócz skrytykowania samej koncepcji sekretariatów odniosła się także negatywnie do rozstrzygnięć personalnych (*Rada...* 1994: 25–26); *Sekretariaty Krajowe...* 1994: 1). Jej zdaniem zachowanie kierownictwa partii było niezrozumiałe. Zdziwienie wzbudziło również pominięcie osoby Jacka Kuronia w wyborze na sekretarza krajowego ds. polityki społecznej. Z kolei Aleksander Smolar przestrzegł obradujących delegatów przed niebezpieczeństwem rozbudzenia w społeczeństwie nadziei niemożliwych do spełnienia, a Marek Edelman zarzucił Prezydium podejmowanie nieudolnych decyzji dotyczących podawania informacji o powołaniu sekretariatów, zanim jeszcze zaczęto nad nimi formalnie dyskutować. Występując przeciwko Prezydium, M. Edelman stwierdził: „bójcie się Boga, nie róbcie dziecinnej zabawy z partii demokratycznej”, co w konsekwencji skutkowało ostrą

reprimendą, którą polityk ten otrzymał od T. Mazowieckiego w kuluarach partii (*Rada...* 1994: 32).

Głos wszystkich oponentów najdobitniej wyraził Andrzej Potocki. Stwierdził, iż powołanie sekretariatów krajowych stanowiło zamach oraz konkurencję wobec Klubu Parlamentarnego UW. Ich powstanie, jak wskazali A. Potocki i M. Edelman, miało stać się źródłem napięć pomiędzy sekretarzami a członkami klubu parlamentarnego (Załuska 1994: 1). Wśród zdecydowanych zwolenników powołania omawianych struktur był Jan Rokita, uważający, że sekretariaty miały podjąć pracę programową, a więc zajmować się tym, czego nie realizował Klub Parlamentarny. Oprócz aktywnego i szybkiego reagowania na bieżące sprawy, zdaniem J. Rokity, sekretariaty były eksperymentem mającym za zadanie usprawnienie pracy opozycji (Rokita 1994: 4).

Również Bronisław Komorowski wypowiedział się pozytywnie o sekretariatach, stwierdzając, iż jeśli nie zostaną one powołane, powstanie ogólne wrażenie, iż politycy UW nie działali w „Unii Wolności, ale w Unii Powolności” (Załuska 1994: 1). Po tej konkluzji T. Mazowiecki wezwał członków Rady Krajowej do decyzji wiążącej. Pomimo ożywionej dyskusji podjęto decyzję o głosowaniu nad projektem powołania sekretariatów krajowych. Na 100 delegatów 77 opowiedziało się za ich powołaniem, 4 było przeciw, 19 wstrzymało się od głosu (*Rada...* 1994: 42–43).

W 1994 r. formalnie powołano 11 sekretariatów krajowych: ds. samorządu terytorialnego; ds. wymiaru sprawiedliwości; ds. zagranicznych; ds. zdrowia; ds. ekologii; ds. kultury; ds. obrony (wojska); ds. polityki gospodarczej i finansów; ds. ustroju gospodarczego; ds. polityki morskiej, transportu i łączności oraz ds. wsi (*Sprawozdanie z działalności* 1998: 8–9; Rothert 1999: 223–224). W późniejszych latach, tj. w 1995 i 1996 r., sprawa powołania kolejnych 8 sekretariatów nie wzbudziła sporów i dyskusji tak w zakresie tematycznym sekretariatów, jak i obsady personalnej. Wynikało to ze sposobu zarządzania partią przez Leszka Balcerowicza, który zastąpił na stanowisku przewodniczącego UW T. Mazowieckiego. Warto jednak dodać, iż w latach 1994–1996 do Prezydium Rady Krajowej wpłynęło jeszcze kilka wniosków dotyczących powołania nowych sekretariatów krajowych, jak np. Sekretariatu ds. dzieci i rodziny; Sekretariatu ds. młodzieży; Sekretariatu ds. mediów; sekretariatu ds. obronności kraju i sprawiedliwości czy też Rzecznika ds. równych praw kobiet. Ostatecznie Prezydium nie wyraziło zgody na ich utworzenie. Do wyborów parlamentarnych w 1997 r. funkcjonowało łącznie 19 sekretariatów krajowych (patrz tabela 1).

Tabela 1. Wykaz sekretariatów krajowych Unii Wolności (1994–1997)
Table 1. The list of National offices of Union of Freedom (1994–1997)

Lp.	Sekretariat Krajowy:	Sekretarz Krajowy	Odpowiednik w Sejmie
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
1	ds. Samorządu Terytorialnego	Zyta Gilowska	Komisja Samorządu Terytorialnego, Komisja Nadzwyczajna ds. Rozpatrzenia Projektu Ustawy o Samorządzie Powiatowym, Zespół Samorządowy istniejący w ramach Klubu Parlamentarnego UW [dalej KPUW]
2	ds. Reform Ustrojowych	Hanna Suchocka	Komisja Regulaminowa i Spraw Poselskich, Komisja Ustawodawcza, Komisja Konstytucyjna Zgromadzenia Narodowego, Komisja Regulaminowa Zgromadzenia Narodowego, Zespół Ustrojowy KPUW
3	ds. Wymiaru Sprawiedliwości	Janusz Niemcewicz	Komisja Sprawiedliwości
4	ds. Bezpieczeństwa i Porządku Publicznego	p.o. Janusz Niemcewicz/Bogdan Borusewicz	Komisja Administracji i Spraw Wewnętrznych, Komisja Sprawiedliwości, Zespół Ustrojowy KPUW
5	ds. Zagranicznych	Piotr Nowina-Konopka	Komisja Spraw Zagranicznych, Komisja ds. Układu Europejskiego, Komisja Integracji Europejskiej, Zespół Ustrojowy KPUW
6	ds. Polityki Obronnej	Bronisław Komorowski	Komisja Obrony Narodowej
7	ds. Polityki Gospodarczej i Finansów (Makroekonomia)	Jerzy Osiatyński	Komisja Polityki Gospodarczej, Budżetu i Finansów
8	ds. Ustroju Gospodarczego (Deregulacji, Demonopolizacji, Prywatyzacji)	Janusz Lewandowski	Komisja Polityki Gospodarczej, Budżetu i Finansów
9	ds. Małych i Średnich Przedsiębiorstw	Tomasz Bańkowski	Komisja Nadzwyczajna ds. Paktu o Przedsiębiorstwie Państwowym w Trakcie Przekształceń
10	ds. Mieszkalnictwa	Marcin Zawila	Komisja Polityki Przestrzennej Budowlanej i Mieszkaniowej, Komisja Przekształceń Własnościowych

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
11	ds. Polityki Morskiej, Transportu i Łączności	Karol Działożyński	Komisja Polityki Gospodarczej, Budżetu i Finansów, Komisja Polityki Przestrzennej Budowlanej i Mieszkaniowej, Komisja Przekształceń Własnościowych, Komisja Stosunków Gospodarczych z Zagranicą, Komisja Systemu Gospodarczego i Przemysłu, Komisja Transportu, Łączności Handlu i Usług, Komisja Nadzwyczajna ds. Paktu o Przedsiębiorstwie Państwowym w Trakcie Przekształceń, Komisja Nadzwyczajna ds. Kodeksu Pracy
12	ds. Wsi	Maria Stolzman	Komisja Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej
13	ds. Ekologii	Radosław Gawlik	Komisja Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa
14	ds. Zdrowia	Marek Balicki	Komisja Zdrowia, Zespół Społeczny KPUW
15	ds. Nauki i Oświaty	Jerzy Woźnicki/Irena Dzierzgowska	Komisja Edukacji, Nauki i Postępu Technicznego,
16	ds. Kultury	Juliusz Braun	Komisja Kultury i Środków Przekazu, Zespół Społeczny KPUW W ramach KPUW pojawiła się propozycja włączenia kultury do zespołu edukacji i nauki
17	ds. Polityki Społecznej	Michał Boni/ Jan Lityński	Komisja Polityki Społecznej, Zespół Społeczny KPUW
18	Rzecznik ds. Kombatantów	Maria Dmochowska	
19	Rzecznik ds. Mniejszości Narodowych i Etnicznych	Mirosław Czech	Komisja Mniejszości Narodowych i Etnicznych

Źródło: opracowanie własne.

Struktura organizacyjna sekretariatów krajowych oraz zakres prac i obowiązków sekretarzy

Zgodnie z regulacjami zawartymi w statucie UW powoływanie sekretariatów krajowych następowało na wniosek właściwych sekretarzy krajowych. Ci z kolei wybierani byli na wniosek Prezydium Rady Krajowej. W dokumencie tym wskazano także, iż osobą odpowiedzialną za koordynowanie prac sekretariatów krajowych pozostawał sekretarz generalny. W skład poszczególnych sekretariatów wchodził: sekretarz, rzecznicy KPUW w zakresie objętym wyłącznie zainteresowaniem danego sekretariatu, a także członkowie sekretariatu powołani przez sekretarza krajowego.

Szczegółowe wytyczne w zakresie struktury organizacyjnej sekretariatu zostały uzupełnione wspólnymi ustaleniami Prezydium i KPUW z 27 czerwca 1995 r. Wskazano w nich, iż każdy z sekretariatów skupiał oprócz sekretarza również grupę członków Rady Krajowej, w tym posłów – członków komisji sejmowych, rzeczników regionalnych i ekspertów, których obszar działania obejmował specyfikę danego sekretariatu. Każdy sekretarz posiadał swojego zastępcę, najczęściej posła odpowiedzialnego za kierowanie zespołem KPUW (*Ustalenia...* 1995: 2).

Zakres prac i obowiązków sekretarzy regulowały na bieżąco ustalenia Prezydium, KPUW, Rady Krajowej oraz wytyczne sekretarza generalnego. Wsparcia udzielał również rzecznik prasowy UW. Zakres ten obejmował obszar prac merytorycznych oraz kontaktów środowiskowych określonych uchwałą Rady Krajowej UW o utworzeniu Sekretariatu Krajowego i uchwałą Prezydium zatwierdzającą plan działania danego sekretariatu. Pracę sekretarzy krajowych oraz sekretariatów można scharakteryzować w oparciu o trzy obszary aktywności: 1) formułowanie diagnozy; 2) tworzenie programów i ich realizację; 3) tworzenie i rozbudowę kontaktów środowiskowych.

W pierwszym z wymienionych do obowiązków sekretarzy należało gromadzenie materiałów pochodzących z informacji otrzymanych m.in. w Sejmie oraz ze środków masowego przekazu; zasięganie opinii w sposób bezpośredni lub też przy pomocy struktur regionalnych od związków zawodowych, stowarzyszeń i samorządów dotyczącej sytuacji panującej w określonej dziedzinie życia społecznego, politycznego i gospodarczego; monitorowanie prac rządu przypisanych agendum rządowym, samorządowym oraz monitorowanie instytucji publicznych i przedsiębiorstw; sporządzenie okresowych ocen dla Prezydium partii; sygnalizowanie

doraźnych ocen bądź problemów istotnych z punktu widzenia działalności poszczególnych organów UW (*Ustalenia...* 1995: 1).

W ramach drugiej płaszczyzny do obowiązków sekretarzy należało formułowanie projektów programów i uchwał na potrzeby Rady Krajowej, Prezydium i KPUW; proponowanie oświadczeń władz partii, inicjatyw ustawodawczych w zakresie zapytań i interpelacji; inicjowanie współpracy z organizatorami inicjatyw o charakterze lokalnym; przygotowywanie stanowisk w sprawach inicjatyw legislacyjnych oraz ustalenie składu personalnego osób odpowiedzialnych za prowadzenie ustaw.

Z kolei w kwestii kontaktów środowiskowych sekretarze odpowiedzialni byli za stworzenie sieci rzeczników regionalnych, w tym także współdziałanie z regionami w celu poszerzenia zasięgu oddziaływania UW w ściśle określonych środowiskach; nawiązanie kontaktów ze stowarzyszeniami, związkami zawodowymi, samorządami oraz zainicjowanie kontaktu z ekspertami, przedstawicielami kultury i nauki. Sekretarze gromadzili również dane o członkach i sympatykach UW, zwłaszcza o ekspertach zajmujących się określoną problematyką pod kątem ich potencjalnego udziału we władzach ustawodawczych, wykonawczych, w tym także w samorządzie. Dotyczyło to również ich aktywności w kampaniach wyborczych UW w charakterze zawodowych doradców na zasadzie wolontariatu. Przedstawiony wyżej zakres prac i obowiązków sekretarzy traktowany był indywidualnie oraz dostosowywany do każdego z powołanych sekretariatów (Syryjczyk 1996: 1–2).

Jeśli chodzi o wsparcie, którego sekretarzom udzielał rzecznik prasowy UW, to warto podkreślić, iż ograniczało się ono do wskazania listy tematów, w oparciu o które przeprowadzono konferencje prasowe. Były to m.in. kwestie aktualnych prac rządu; krytyka działań poszczególnych ministrów, a tym samym krytyka koalicji SLD-PSL; informowanie społeczeństwa o postępie związanym z projektami przygotowywanych ustaw. W tematach tych pojawiły się propozycje wykorzystania tzw. newsów medialnych, jak np. udaremnienie przez policję brutalnego napadu, który należało wykorzystać jako troskę polityków UW o bezpieczeństwo obywateli, a w związku z tym przypomnieć o pracy sekretariatu ds. wymiaru sprawiedliwości oraz sekretariatu ds. bezpieczeństwa i porządku publicznego. Oprócz tego sekretarze informowani byli o zasadach przeprowadzania konferencji, a więc o przedstawianiu konkretnych, tj. oświadczeń, stanowisk UW, pomysłów i propozycji oraz krytyki konkretnych spraw (Gacek 1996: 1). Działania takie służyły wzmocnie-

niu wizerunku UW w odbiorze społecznym oraz podkreśleniu roli, jaką pełniły sekretariaty krajowe w bieżącym monitorowaniu prac rządu i przedstawianiu własnych rozwiązań programowych.

Realizacja strategii partii opozycyjnej

Powołanie sekretariatów krajowych stanowiło pierwszy etap w realizacji strategii zainicjowanej przez UW jako partię opozycyjną. Trzeba podkreślić, iż trwał on wyjątkowo długo, gdyż po sporach i dyskusjach w maju 1994 r. sekretariaty formalnie powołano dopiero 2 lipca 1994 r., a więc półtora miesiąca od oficjalnego ich zatwierdzenia jako strategii partii opozycyjnej. Warto również dodać, iż z protokołów Rady Krajowej wynika, że struktury te formowane były aż do września 1996 r., zaś ich działalność trwała w sposób nieprzerwany do zakończenia kampanii wyborczej w 1997 r.

Drugą i bodaj najważniejszą fazę organizowania sekretariatów determinowała działalność omawianych struktur, która w świetle wewnątrzpartyjnych i niepublikowanych dokumentów UW była zróżnicowana pod względem intensywności podejmowanych działań i zakresu. Aktywność tę można scharakteryzować w oparciu o trzy zasadnicze kryteria: 1) mobilizacyjną; 2) programową i 3) kontrolną (Rokita 1996: 1–2); (Syryjczyk; Staniszevska 1995: 1–2).

W pierwszym z wymienionych dominowała diagnoza, iż działalność sekretariatów krajowych skierowana była wyłącznie do członków i sympatyków UW. Podstawowym błędem, na który należy zwrócić uwagę, jest nadmierna „elitarność” podejmowanych zabiegów, a więc konsultowanie wielu spraw, jak. np. oświaty, zdrowia, kultury, spraw społecznych, gospodarki, wymiaru sprawiedliwości czy samorządu terytorialnego, wyłącznie z ekspertami, pozbawiając tym samym możliwości wypowiedzenia się przedstawicieli wymienionych środowisk, w tym obywateli na co dzień korzystających z usług wspomnianych organów i instytucji. Ważnym aspektem aktywności mobilizacyjnej sekretariatów było stworzenie sieci rzeczników regionalnych współpracujących z sekretarzami, którą stanowiło od kilkunastu aż do czterdziestu sześciu osób, co było podyktowane przede wszystkim kreatywnością i dynamicznością działań poszczególnych sekretarzy. Dzięki temu w wielu miastach i miasteczkach Polski doszło do utworzenia w regionach odpowiedników sekretariatów krajowych w postaci sekretariatów regionalnych, których działalność była źródłem wielu interesujących inicjatyw

dla UW (*Sprawozdanie z działalności* 1995: 3; Rokita 1994: 4). Warto wśród nich wymienić choćby stworzenie odrębnego programu wyborczego dla każdego z 16 ówczesnych województw Polski, zorganizowanie konferencji programowych o charakterze regionalnym czy promowanie lokalnych przedstawicieli określonych środowisk jako ponadpartyjnych autorytetów z danej dziedziny możliwych do zagospodarowania przez przedstawicieli niemal wszystkich opcji politycznych. Takie rozwiązanie miało służyć poprawie funkcjonowania obszarów, w których dostrzegano problem. Dzięki temu w 1997 r. oraz w latach następnych przy UW powołano zespoły problemowe, takie jak: Forum Kobiet Unii Wolności, Forum Ekologiczne, Forum Gospodarcze i Radę Samorządową, skupiające środowiskowe zaplecze eksperckie.

Realizacja kryterium mobilizacyjnego wymagała od sekretarzy uzyskania poparcia opinii społecznej dla stanowiska zajmowanego przez UW w wielu kwestiach, stanowiących na ogół przedmiot prac parlamentarnych bądź pozostających w orbicie zainteresowania sekretariatów krajowych i samych sekretarzy. Polegało to na publicznym przedstawieniu koncepcji i drogi dochodzenia do konkretnych rozwiązań, a w wielu przypadkach także na udzieleniu gwarancji, iż w przypadku ewentualnego dojścia przez UW do władzy przyjmie ona odpowiedzialność za wprowadzenie postulowanych zmian o charakterze politycznym, społecznym i gospodarczym (Syryjczyk; Staniszevska 1995: 1).

Kryterium programowe było nieodłącznym elementem realizowanej strategii wyborczej. Polegało ono na wytworzeniu szeregu dokumentów, a zwłaszcza stanowisk, uchwał, oświadczeń, regulacji oraz samych programów, w których kładziono nacisk na ukazanie nieprawidłowości w funkcjonowaniu koalicji SLD-PSL. Służyły temu także krótkie komunikaty prasowe, które wydawano w latach 1994–1997 pod wymowną nazwą *Zaniechania i błędy koalicji SLD-PSL*. Prezentowano w nich informacje na temat: dezinformacji SLD w sprawie rezerw finansowych w budżecie państwa; konfliktu pomiędzy lekarzami a rządem; upartyjnienia państwa przez gabinet SLD-PSL; stanu prywatyzacji na dzień 19 lipca 1996 r.; manipulacji słownych polityków SLD i kłamstw zawartych w programie tegoż koalicjanta; konieczności opublikowania tzw. białej księgi dotyczącej działalności informacyjnej rządu; stanowiska UW wobec korupcji i nadużyć stanowisk publicznych; marnotrawstwa pieniędzy w polityce rolnej; niespełnienia obietnic w zakresie polityki mieszkaniowej i budownictwa (Materiały 1997: VIII.1–VIII.19).

Najważniejszą częścią tego kryterium było jednak zainicjowanie przez sekretarzy oraz kierowanych przez nich struktur wewnątrzpartyjnych dyskusji dotyczących konieczności opracowania nowego programu. Sekretariaty zapoczątkowały w sposób formalny zaangażowanie się tzw. dołów partyjnych poprzez zgłaszanie właściwym sekretariatom inicjatyw i propozycji ulepszenia programu UW, stanowiącego z jednej strony wizytówkę samej partii, a z drugiej narzędzie potrzebne do odsunięcia koalicji SLD-PSL od władzy. Chciano w ten sposób ukazać, iż UW podejmowała świadome i racjonalne działania w zakresie tworzonych rozwiązań oraz że cała partia aktywnie uczestniczyła w ich przygotowaniu.

Pierwsze działania, które podjęto w tym zakresie, zakończyły się zorganizowaniem Krajowej Konferencji Programowej UW w Gdańsku w dniach 11–12 marca 1995 r. Głównymi podmiotami odpowiedzialnymi za przygotowanie dokumentów programowych były: Sekretariat ds. Zagranicznych; Sekretariat ds. Nauki i Oświaty; Sekretariat ds. Zdrowia; Zespół ds. Ochrony Środowiska; Zespół ds. Bezpieczeństwa i Porządku Publicznego; Sekretariat ds. Wymiaru Sprawiedliwości; Zespół ds. Wsi; Zespół ds. Prywatyzacji i Reprywatyzacji; Sekretariat ds. Polityki Gospodarczej (*Krajowa...* 1995: 1–26). Wszystkie wymienione sekretariaty i zespoły przygotowały szczegółowe rozwiązania programowe stanowiące podstawę do dalszej dyskusji nad programem UW w trakcie obrad II Kongresu Krajowego UW (1–2.04.1995 r.). Dzięki pracom sekretariatów krajowych Kongres przyjął następujące dokumenty: *Kartę reform ustrojowych*; *Kartę wolności gospodarczych*; *Deklarację społeczną*; *Uchwałę w sprawie ochrony zdrowia*; *Uchwałę w sprawie kultury*; *Uchwałę w sprawie polskiej polityki zagranicznej* i *Uchwałę w sprawie zrównoważonego rozwoju Polski* (*Dokumenty...* 1995: 1–11). Zarówno wyniki konferencji programowej, jak i prac II Kongresu Krajowego przyczyniły się ostatecznie do stworzenia programu wyborczego w 1997 r. oraz tzw. *drugiego planu Balcerowicza* (Sprawozdanie 1998: 4).

Funkcja kontrolna sekretariatów krajowych traktowanych w początkowym okresie tak przez samych polityków UW, jak i dziennikarzy jako gabinet cieni koalicji SLD-PSL polegała na nieustanym monitorowaniu oraz dokonywaniu bieżącej oceny pracy resortów rządu. Dzięki temu sekretariaty krajowe odpowiedzialne były za przygotowanie okresowych raportów składających się z trzech zasadniczych części: 1) faktów; 2) oceny; 3) tego, co i jak zdaniem polityków UW powinno zostać w danym resorcie naprawione. Wszystkie te oceny posłużyły UW do

opracowania dwóch głównych dokumentów programowych zatytułowanych: *Siedem grzechów głównych koalicji SLD-PSL* oraz *Sprawy polskie po trzech latach rządów partii Oleksego i Pawlaka* będących swoistym raportem o stanie państwa z lat 1993–1997. Wydaje się, że zdecydowana i ciągła krytyka rządu oraz wytykanie licznych zaniedbań w pewnym stopniu przyczyniły się do wzmocnienia UW w jej odbiorze społecznym jako partii dbającej o samo państwo oraz o jego obywateli.

Uwagi końcowe

Sekretariaty krajowe UW stanowiły interesujący eksperyment, który objął swoim zasięgiem nie tylko parlamentarzystów partii, ale także przedstawicieli niższych szczebli ze wszystkich regionów Polski, w tym również sympatyków UW, niezależnych ekspertów i reprezentantów środowisk, które pozyskano do współpracy. Oceniając je jako instrument wykorzystany w strategii partii opozycyjnej, należy stwierdzić, iż sekretariaty w dużej mierze przyczyniły się do ożywienia struktur partyjnych, zainicjowania i przeprowadzenia dyskusji o charakterze programowym, a także wypromowania wizerunku UW jako partii przeciwstawiającej się nieskutecznej polityce rządu, walczącej z upartyjnieniem państwa i wytykającej błędy swoim konkurentom politycznym.

Sekretariaty krajowe pracowały z różną intensywnością oraz w zróżnicowanym zakresie. Ich aktywność, przynajmniej w początkowej fazie działania, skierowana była wyłącznie do członków i sympatyków partii, natomiast w miarę rozszerzenia poruszanych problemów, tworzenia nowych zespołów i sekretariatów zapraszano do współpracy przedstawicieli kultury, oświaty, samorządów, związków zawodowych czy stowarzyszeń. Napotkały one jednak liczne trudności w działaniach podejmowanych każdego dnia, głównie ze względów organizacyjnych i finansowych, jednak w odczuciu wielu polityków UW prace sekretarzy krajowych pozwoliły na wytworzenie zdrowych mechanizmów awansu w strukturach partyjnych, opartych na takich wartościach, jak kompetencje i ciężka praca, co znalazło bezpośrednie przełożenie na ostateczny kształt list wyborczych i obsadzanie stanowisk partyjnych po wyborach parlamentarnych.

Odnosząc się do postawionej na początku artykułu hipotezy naukowej, należy stwierdzić, iż w świetle przedstawionych rozważań została ona pozytywnie zweryfikowana. Wielopłaszczyznowość działalności programowej, aktywizacyjnej, kontrolnej w znacznym stopniu przyczyniła się do

wzmocnienia wizerunku UW w odbiorze społecznym jako partii opozycyjnej oraz do zwiększenia szans w rywalizacji wyborczej. Odpowiedź na dwa pierwsze pytania badawcze udzielona została zwłaszcza w części rozważań poświęconych dyskusji i sporom nad sekretariatami krajowymi oraz w analizie realizacji strategii partii opozycyjnej.

Pomimo dystansowania się kierownictwa UW od nazywania sekretariatów gabinetami cieni należy stwierdzić, iż pełniły one i tę rolę, co wynikało z samego charakteru i liczby utworzonych sekretariatów, a także zgłoszonych propozycji i rozwiązań programowych stanowiących alternatywę dla programu realizowanego przez koalicję SLD-PSL. Konkludując, należy stwierdzić, iż sekretariaty krajowe spełniły pokładane w nich nadzieje związane z odsunięciem od władzy koalicji SLD-PSL.

Na koniec rozważań warto zadać pytanie, czy współczesne polskie partie polityczne będące w opozycji do rządu wzorowały się w swoich działaniach na pomysłach UW z lat 1994–1997. Odpowiedź może być dwojaka. Po pierwsze, partie będące w opozycji, szczególnie w latach 1997–2005, dystansowały się od UW, podejmując zasadniczą krytykę nie tyle jej opozycyjności, ile sposobu i stylu rządzenia krajem, kiedy to UW współtworzyła koalicję rządową z Akcją Wyborczą Solidarność. Po drugie, formułowane w późniejszym okresie gabinety cieni, tj. w 2006 i w 2016 r. przez Platformę Obywatelską (powstała z rozłamu UW) oraz w 2009 r. przez Prawo i Sprawiedliwość (PiS), nosiły znamiona odwzorowania inicjatywy podejmowanej przez UW. Warto zwrócić uwagę, iż w przypadku PiS mieliśmy do czynienia jedynie z zapowiedzią powołania instytucji gabinetu cieni z jednoczesnym wskazaniem ministrów-cieni. Nieco inaczej sytuacja ta wyglądała, jeśli chodzi o PO. Dwukrotnie wskazano pełną obsadę ministerialną z technicznym Prezesem Rady Ministrów, natomiast tylko w 2006 r. powołano zespół rzeczników-ekspertów, który przygotował raport o stanie państwa. Co ważne, politycy PO w swoich wypowiedziach pomimo oczywistego zaadaptowania rozwiązań przyjętych przez UW dystansowali się od tego środowiska, wskazując na własną niezależność i samodzielność w realizacji strategii partii opozycyjnej.

Literatura

- Chrościcka A., 1995, *Kwaśniewski jestem...*, Wydawnictwo AMAR, Kraków.
Deklaracja w sprawie stagnacji w procesie przemian, Warszawa 23.04.1994.
Dokumenty II Kongresu Krajowego Unii Wolności, Warszawa 1–2.04.1995.

- Gacek K., *Notatka na spotkanie Sekretarzy Krajowych UW*, Warszawa 23.05.1996.
- Informacja o działalności Unii Demokratycznej od II Kongresu do III Kongresu*, Warszawa 5.03.1993.
- Jednaka W., 1995, *Proces kształtowania się systemu partyjnego w Polsce po 1989 roku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Komunikat Biura Krajowego Unii Wolności*, Warszawa 19.05.1994.
- Koncepcje Sekretariatów Krajowych Unii Wolności (projekt)*, Warszawa 19.05.1994.
- Krajowa Konferencja Programowa Unii Wolności*, Gdańsk 11–12.03.1995.
- Krasowski R., Śmiłowicz P., 1994, *Unia Wolności: nowa partia, ci sami liderzy*, „Życie Warszawy” nr 96.
- Materiały prasowe Unii Wolności*, Warszawa 1997.
- Nowina-Konopka P., 1994, *Sprawozdanie dla III Kongresu Unii Demokratycznej z wyników prac Wspólnej Komisji Statutowej Unii Demokratycznej i Kongresu Liberalno-Demokratycznego*, Warszawa.
- Pietrzyk-Zieniewicz E., Zieniewicz A., 1995, *Wizerunki autoprezentacyjne ważniejszych ugrupowań politycznych w telewizyjnej kampanii wyborczej w roku 1993* [w:] *Wybory parlamentarne 1991 i 1993*, red. S. Gebethner, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa.
- Posiedzenie Prezydium Unii Wolności*, Warszawa 17.05.1994.
- Rada Unii [stenogram posiedzenia]*, Warszawa 21.05.1994.
- Rada Unii*, Warszawa 21.05.1994.
- Rokita J., 1996, *Cienie Unii*, „Wprost” nr 23.
- Rokita J., 1996, *Sekretariaty Krajowe: konkluzje wynikające z dyskusji na posiedzeniach Prezydium Unii Wolności (27 i 28.02.1996) dotyczące Sekretariatów Krajowych*, Warszawa.
- Romanowski A., 1994, *Unia i pytania*, „Tygodnik Powszechny” nr 17.
- Rothert A., 1999, *Unia Wolności – między prawicą a lewicą* [w:] *Wybory '97: partie i programy wyborcze*, red. S. Gebethner, Warszawa.
- Sekretariaty Krajowe i Rzecznicy Regionalni*, 1994, „Warszawski Biuletyn Informacyjny [Unia Wolności]” nr 1.
- Siedem grzechów głównych koalicji SLD-PSL*, Warszawa 1996.
- Skrzypiński D., 2002, *Strategie partii politycznych* [w:] *Marketing polityczny w teorii i praktyce*, red. A.W. Jabłoński, L. Sobkowiak, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Sprawozdanie Mirosława Czecha Sekretarza Generalnego z działalności Rady Krajowej oraz Zarządu Unii Wolności* [w:] *Materiały IV Kongresu Unii Wolności*, Warszawa 28.02.–1.03.1998.
- Sprawozdanie z działalności Rady Krajowej, Zarządu, Przewodniczącego oraz Sekretarza Generalnego Unii Wolności 3 kwietnia 1995 r. – 27 kwietnia 1998 r.*, Warszawa 1998.
- Sprawozdanie z działalności władz krajowych Unii Wolności za okres od kwietnia 1994 r. do kwietnia 1995 r.*, oprac. B. Komorowski, Warszawa 1995.
- Sprawy polskie po trzech latach rządów partii Oleksego i Pawlaka*, Warszawa 1996.
- Statut Unii Wolności uchwalony przez I Kongres Krajowy Unii Wolności w dniu 23.04.1994*, Warszawa 1994.
- Subotić M., 1994, *Gabinet cieni Unii Wolności*, „Rzeczpospolita” nr 118.
- Syryjczyk T., *Problemy do dyskusji nad strukturą prezydium i sekretariatów*, Kraków 21.06.1995.

- Syryjczyk T., Staniszevska G., *Sekretariaty Krajowe: przegląd sytuacji. Materiał do dyskusji*, Warszawa 12.09.1995.
- Szczepański D., 2011, *Centrolewica czy centroprawica? Budowa wielkiej formacji solidarnościowej w myśli politycznej Unii Wolności*, „Historia i Polityka” nr 6.
- Szczepański D., 2015, *Electoral strategies of the Union of Freedom and the Democratic Party democraci.pl*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” nr 6.
- Szczepański D., 2012, *Idea rządu ponadpartyjnego w myśli politycznej Unii Wolności* [w:] *Rzeczywistość społeczna w badaniach młodych naukowców*, red. Z. Dziemianko, W. Stach, Maiuscula: Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Handlu i Usług, Poznań.
- Uchwała o zagrożeniu reform w Polsce*, Warszawa 24.04.1994.
- Unia Demokratyczna: program. Wybory 1993*, Warszawa 1993.
- Ustalenia Prezydium UW i KPUW dotyczące zasad działania sekretariatów UW i zespołów KPUW*, Warszawa 27.06.1995.
- Wiszniewski R., 2000, *Marketing wyborczy: studium kampanii wyborczych w systemach prezydenckich i semiprezydenckich (Finlandia, Francja, Polska, Stany Zjednoczone)*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Żałuska W., 1994, *Cienie zostały rzucone*, „Gazeta Wyborcza” nr 118.
- Zwierzchowski E., 2000, *Opozycja parlamentarna* [w:] *Opozycja parlamentarna*, red. E. Zwierzchowski, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa.

National offices of the freedom union party as an example of an opposition party strategy (1994–1997)

Abstract

The aim of the article was to present the circumstances of the foundation and activity of the National Offices of The Freedom Union (UW) that comprised an executive and operational level guiding the contemporary work of the abovementioned political party; it was positioned between the Presidium and the Parliamentary Club, and was organizationally and substantively responsible for particular areas. In 1994–1997 the National Offices were a part of UW opposition against the coalition of the Democratic Left Alliance (SLD) and The Polish People's Party (PSL) founded in 1993, thanks to which they became a sort of a 'shadow cabinet', monitoring and reacting to the current policy of the SLD-PSL government.

The activity of those offices contributed to the stimulation and activation of party members, especially at the local level, by, for example, creating a network of regional spokesmen, closely cooperating with expert groups, representatives of local self-governments, associations and trades unions. The second important criterion connected with the activity of the discussed structures was developing a series of programme documents, including resolutions and statements critical of the SLD-PSL coalition.

Key words: Freedom Union, opposition, National offices, strategy, political parties